

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.96

СПОСІБ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Ванчук І.Д.,
здобувач

Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню проблематики визначення поняття та сутності способу правового регулювання, а також структурно-функціональній характеристиці його складових елементів. У статті увага акцентується на тому, що вирішення таких актуальних проблем як підвищення ефективності правового регулювання, побудова правової держави та формування громадянського суспільства потребує дослідження способу правового регулювання як явища правової дійсності, завдяки якому безпосередньо забезпечується реалізація провідних правових ідей та досягнення соціально значущих цілей.

Ключові слова: правове регулювання суспільних відносин, спосіб правового регулювання, правовий інструментарій, функціонування соціальної системи.

Vanchuk I.D. / СПОСОБ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ: ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ / Национальная академия внутренних дел, Украина

Статья посвящена исследованию проблематики определения понятия и сущности способа правового регулирования, а также структурно-функциональной характеристике его составляющих элементов. В статье внимание акцентируется на том, что решение таких актуальных проблем, как повышение эффективности правового регулирования, построение правового государства и формирования гражданского общества требует исследования способа правового регулирования как явления правовой действительности, благодаря которому непосредственно обеспечивается реализация ведущих правовых идей и достижения социально значимых целей.

Ключевые слова: правовое регулирование общественных отношений, способ правового регулирования, правовой инструментарий, функционирование социальной системы.

Vanchuk I.D. / METHOD OF LEGAL REGULATION: SOME ASPECTS / National Academy of Internal Affairs

The article investigates the issues and the definition of the essence of the method of legal regulation, as well as structural-functional characterization of its constituent elements. The article focuses on the fact that solutions to such pressing issues as improving the efficiency of legal regulation, the building of a state and the formation of civil society requires research method of legal regulation of the phenomenon of legal reality, thanks to which it is directly provided by the implementation of the leading legal ideas and achieve socially important goals.

In today's society, which is characterized by a state organization, basic management activities mediated by legal regulation, because only through law, which through a series of its own essential features are the most effective means of regulating social relations and legal instruments seems possible to ensure optimal functioning of the social system and to achieve these community goals.

Using methods of regulation that gives specific legal right tools, techniques and procedures, making thus the most purposeful and constructive influence on the behavior of subjects with respect to its arrangement, is the direct organization of various social relationships. Methods of regulation have significant social and legal significance in the legal system of any country, because it is through them the organization is provided by the most significant relationships, and they in most defining motivations of legal entities, provide a choice of options for legal behavior, outline degree of freedom and security.

In order to improve the effectiveness of legal regulation must have a clear understanding of the structure of legal regulation method, the essential and functional characteristics of its structural elements, the characteristics of their relationship and interaction, as well as the limits of motivational influence on the minds and regulatory influence the behavior of members of a social system. Also keep in mind that the legal management should include a diversity of social relationships that are characterized by dynamic development and change. Therefore there is a need for a differentiated use of methods of legal regulation, with specific effect of each of them, to organize social relations. Knowledge of patterns of influence of these methods and the characteristics of their interaction will allow for a more effective regulation of social relations.

Key words: legal regulation of social relations, the process of legal regulation, legal instruments, functioning social system.

Актуальність обраної проблематики зумовлена тим, що забезпечення нормального та ефективного функціонування сучасного суспільства як суспільного організму, який має складну соціальну структуру та постійну потребу в упорядкуванні процесів, що у ньому відбуваються, видається можливим включно за умови узгодження інтересів окремих осіб, усіх соціальних груп та спільнот, а також нівелювання конфліктних ситуацій між ними. Враховуючи те, що люди, маючи соціальну природу, постійно взаємодіють, а їх діяльність об'єктивно вимагає певної координації, тому власне функціонування суспільства як цілісного соціального утворення також зумовлює необхідність здійснення скоординованого впливу, завдяки якому уся діяльність членів суспільства узгоджено спрямовується на досягнення загального соціально корисного

результату. Природним є внутрішня потреба суспільства в управлінні процесами, що у ньому відбуваються, а тому, на наш погляд, об'єктивно існує необхідність в існуванні структурованої системи засобів та способів управління зазначеними процесами з метою подальшого розвитку держави.

У сучасному суспільстві, яке характеризується державною організацією, базова управлінська діяльність опосередковується правовим регулюванням, оскільки лише за допомогою права, яке завдяки низці власних сутнісних ознак є найдієвішим засобом регулювання суспільних відносин, а також правового інструментарію видається можливим забезпечення оптимального функціонування соціальної системи та досягнення визначених перед суспільством цілей.

За допомогою способів правового регулювання, які право наділяє специфічними юридичними засобами, прийомами та процедурами, здійснюючи, таким чином, найбільш цілеспрямований та конструктивний вплив на поведінку суб'єктів щодо її упорядкування, відбувається безпосередня організація різноманітних суспільних правовідносин. Способи правового регулювання мають значне соціальне та юридичне значення у правовій системі будь-якої країни, оскільки саме завдяки їм забезпечується організація найбільш значущих правовідносин, а також саме вони у переважній більшості визначають мотивацію поведінки суб'єктів правовідносин, забезпечують можливість вибору варіантів правової поведінки, окреслюють ступінь свободи та захищеності.

З метою підвищення рівня результативності правового регулювання обов'язковим є чітке розуміння структури способу правового регулювання, сутнісних та функціональних характеристик його структурних елементів, особливостей їх взаємозв'язку та взаємодії, а також межі їх мотиваційного впливу на свідомість та регулятивного впливу на поведінку членів соціальної системи. Крім того, слід враховувати те, що правове управління повинно охоплювати розмаїття суспільних відносин, які характеризуються динамікою розвитку та зміни. Тому існує потреба у диференційованому використанні способів правового регулювання, з урахуванням специфіки впливу кожного із них, для упорядкування суспільних відносин. Знання ж закономірностей впливу зазначених способів та особливостей їх взаємодії надасть можливість здійснення більш ефективного регулювання суспільних відносин.

Важливим у даному контексті є розуміння неприпустимості абсолютизації та віддання переваги жодному із способів правового регулювання, оскільки всі вони мають різне спрямування, характер мотиваційного впливу на свідомість людини, а також здатність забезпечувати та захищати різноманітні інтереси суб'єктів правовідносин. Завдяки професійному використанню способів правового регулювання виникає можливість ефективної організації найрізноманітніших соціальних зв'язків у різних соціально-політичних умовах через розширення або звуження можливостей учасників правовідносин, а також визначення ступеню задоволення потреб суб'єктів соціальної системи. Умови сьогодення вимагають якісно нового підходу до упорядкування соціальних зв'язків, засобів правової організації, гнучкіших способів регулятивного впливу тощо.

Отже, вирішення таких актуальних проблем, як підвищення ефективності правового регулювання, побудова правової держави та формування громадянського суспільства потребує дослідження способу правового регулювання як явища правової дійсності, завдяки якому безпосередньо забезпечується реалізація провідних правових ідей та досягнення соціально значущих цілей.

Зазвичай, спосіб правового регулювання не розглядається у юридичній науковій літературі як самостійне явище правової дійсності, а усвідомлюється виключно як структурний елемент методу правового регулювання. За такого підходу неможливо отримати цілісне уявлення про сутність способу правового регулювання та структурно-функціональні характеристики його складових елементів. Попри те, що він взаємопов'язаний із різними правовими явищами, проникає у них та знаходить там своє вираження, неприпустимим є його ототожнення із зазначеними явищами, оскільки так може втратитися специфіка його сутності. Спосіб правового регулювання, займаючи провідне місце серед інструментарію механізму правового регулювання, здійснює на нього активний вплив та зумовлює результативність.

Слід зазначити, на сьогоднішній день відсутня єдина концепція розуміння способу правового регулювання, що поєднується не лише складністю та фрагментарним дослідження зазначеного правового явища, але й відміннос-

тями у підходах вчених до його дослідження. Зазвичай, способи правового регулювання розглядалися вченими-правознавцями як основні шляхи або напрями правового впливу на суспільні відносини, виражені у юридичних нормах та інших елементах правової системи [1, с. 157]; формально-визначені державно-владні веління, які за допомогою правових засобів встановлюють необхідний порядок зв'язків, дій та процесів, відображають правову позицію правотворчого органу щодо розмежування конкуруючих інтересів у певних сферах суспільного життя [2, с. 258]; встановлена у нормах права юридично значуща інформація, що містить позицію держави щодо існуючих або майбутніх правовідносин та здатна за допомогою загально-психологічного та спеціально-юридичного механізму здійснювати вплив на поведінку людей [3, с. 12].

На наш погляд, жодне із зазначених визначень абсолютно не характеризує та не відображає сутність способу правового регулювання як явища правової дійсності. Так, усвідомлення досліджуваного способу як державно-владного веління або юридично значущої інформації є розмитими та позбавленим цілісності: інформація, так само як і веління, містить велику кількість різних по суті явищ, а тому за такого розуміння способу правового регулювання, він позбавляється можливості визначення специфіки його природи та призначення. Так, державно-владне веління може бути правовим або неправовим, нормативним або індивідуальним, а юридично значуща інформація може містити необмежене коло абсолютно різних по суті правових явищ.

Способом правового регулювання є санкціоноване державою та закріплене у нормативно-правовому акті обов'язкове для усіх суб'єктів правовідносин веління, яке по суті виступає інструментом вираження державної волі суспільства стосовно меж необхідної та бажаної поведінки людей за певних життєвих обставин. Саме система правових засобів та прийомів їх використання, завдяки яким забезпечується виконання зазначених варіантів поведінки утворює зміст способу правового регулювання. Таким чином, спосіб правового регулювання – це не тільки правова інформація про форми правової поведінки у певних життєвих ситуаціях, але й вказівки на шляхи та засоби їх реалізації. Крім того, він є незмінним узгоджувальним інструментом у розмаїтті інтересів окремих членів суспільства, який, через врахування та узгодження різнопланових потреб учасників соціальної системи, дозволяє упорядковувати та стимулювати подальший розвиток суспільних правовідносин у позитивному з точки зору інтересів держави напрямку, що, у свою чергу, повинно забезпечувати стабільність життя суспільства.

Спосіб правового регулювання можна розглядати як певну субстанцію, яка поєднує право та організованість соціальних зв'язків; запоруку дієвого упорядкування суспільних правовідносин; специфічний провідник волі держави, який повідомляє про паритет між соціальними цінностями та правилами суспільного співіснування, сформульованими на їх підставі; юридичне веління, обов'язкове для усіх суб'єктів соціальної системи, яке визначає основні напрями суспільної діяльності тощо.

Головним призначенням способу правового регулювання є досягнення бажаної поведінки членів суспільства. А, отже, його зміст можна розглядати як поєднання дозволених варіантів поведінки суб'єктів правовідносин з приводу задоволення ними власних потреб та низки необхідних та дієвих засобів впливу на зазначених суб'єктів з метою оптимального досягнення соціально-корисних цілей. Дійсно, з цього приводу слухним буде зауважити, що соціальний вплив права спрямовується саме на забезпечення правовими засобами удосконалення соціальних інститутів у напрямку свідомо визначених цілей суспільного розвитку [4, с. 116-117]. Дана теза є актуальною, на наш погляд, як стосовно правового регулювання в цілому, так і його способу зокрема.

Процес правового регулювання в цілому та його спосіб зокрема головною ціллю має упорядкування, стабілізацію та динамічну організованість суспільних відносин. Задля досягнення поставленої мети у кожному конкретному випадку законодавцем повинен використовуватися певний набір юридичних засобів, прийомів та процедур. Обрання такого набору залежить від низки факторів, серед яких можна виділити: специфічні сутнісні характеристики правовідносин, що потребують регулювання; завдання, які потребують вирішення в процесі регулювання; ресурсна база, яка знаходиться у розпорядженні суспільства для реалізації ідей законодавця тощо.

Завдяки способу правового регулювання здійснюється закріплення меж юридично значущої поведінки суб'єктів правовідносин; відбувається спонукання адресатів поводитися певним чином у соціально важливих життєвих ситуаціях. Зміст способу правового регулювання утворюється із юридичних засобів (статична складова), прийомів та процедур (динамічна складова), завдяки яким відбувається аргументування суб'єктів правовідносин здійснювати свою діяльність у більш раціональній спосіб у життєво важливих ситуаціях. Характерними ознаками прийомів та процедур, які є динамічним системоутворюючим елементом способу правового регулювання, є такі: вони проявляються у послідовному використанні необхідного для здійснення результативного впливу на поведінку суб'єктів правовідносин набору юридичних засобів; відображають чітко визначений порядок наділення зазначених суб'єктів суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Сукупність юридичних засобів, прийомів та процедур їх використання визначається комплексом правових приписів, тим самим формуючи спосіб правового регулювання, що дозволяє чітко сформулювати його зміст та вмотивовано впливати на волю та свідомість суб'єктів правовідносин з метою досягнення соціально бажаних цілей. Враховуючи той факт, що правовим приписом зазвичай є державно-владне веління, опосередковане у частині тексту нормативно-правового акту, яке не дає можливості розкрити складне змістовне наповнення способу правового регулювання, виникає потреба для його вираження та закріплення у нормативно-правовому акті використовувати цілу систему юридичних приписів.

Набір правового інструментарію у кожній окремій життєвій ситуації є унікальним, надаючи тим самим вихідному регулятивному сигналу неповторного забарвлення. Способи правового регулювання у своєму арсеналі мають три базові веління (дозвіл, заборона, зобов'язання) та за допомогою правових засобів наповнюються сенсом та регулятивним змістом. Власне у такому вигляді спосіб правового регулювання здатний донести до суб'єктів правовідносин правову вимогу, впливати на їх свідомість, скеровувати їх діяльність. Виключно в якості цілісного комплексу юридичних засобів, прийомів та процедур їх реалізації він може виконувати поставлені завдання щодо регулювання соціальних відносин.

Враховуючи зазначене вище, пропонуємо спосіб правового регулювання розглядати як систему правових приписів, яка базується на державній оцінці соціально важливих явищ, визначає набір правових засобів, прийомів та процедур їх використання, за допомогою яких здійснюється регулятивний вплив на свідомість суб'єктів правовідносин з метою досягнення соціально корисних цілей.

У зв'язку із цим, потребують висвітлення характерні ознаки зазначеного правового явища, оскільки кожна дефініція може відобразити лише загальні риси досліджуваного явища, але поза увагою можуть залишитися його сутнісні характеристики.

До основних ознак способу правового регулювання можна віднести наступні.

1. Формально юридичне закріплення за допомогою норм права та інших правових приписів. Саме норми права

закріплюють ознаки базових життєвих ситуацій та загальні правила поведінки суб'єктів правовідносин. Тому, кожний спосіб правового регулювання, на основі узагальнення людського досвіду, визначає і містить набір юридичних засобів впливу на учасників суспільного життя, необхідних для досягнення позитивного регулятивного результату. Отже, завдяки цілеспрямованому регулятивному впливу на певний вид правовідносин, спосіб правового регулювання певним чином їх упорядковує та організовує. Крім того, багаторазовість використання способу правового регулювання зумовлюється його закріпленням у нормах права. Так, кожний спосіб розрахований на необмежену кількість використання у ідентичних життєвих ситуаціях, а його використання законодавцем може здійснюватися доти, доки існує те соціальне середовище, на упорядкування якого спрямовано той чи інший спосіб правового регулювання.

2. Регулятивний характер. Виходячи із того, що головним призначенням способу правового регулювання є упорядкування правовідносин, для його досягнення необхідною умовою стає здійснення спеціального юридичного впливу через визначення та закріплення юридичних прав та обов'язків. Так, спосіб правового регулювання, здійснюючи вплив на свідомість суб'єктів правовідносин за допомогою низки юридичних засобів та прийомів, визначає моделі поведінки зазначених суб'єктів і, таким чином, упорядковує суспільні зв'язки. Крім того, спосіб правового регулювання, стимулюючи суспільно корисну поведінку або забороняючи протиправну діяльність суб'єктів правовідносин за допомогою кореспондування взаємних прав та обов'язків, здійснює безпосередній вплив на різноманітні соціальні явища, тим самим модернізуючи суспільні процеси.

3. Комплексний характер змісту способу правового регулювання. Даний спосіб характеризується складною структурою, до якої входять правові засоби, прийоми та процедури їх реалізації. Варіації конкретних засобів визначаються цілями правового регулювання у кожній життєвій ситуації, а тому, залежно від очікуваного результату, законодавець обирає певний вид способу правового регулювання та наповнює його необхідним для досягнення соціально бажаного результату юридичним інструментарієм.

4. Процесуальний характер реалізації. Правові процедури, які є структурним елементом способу правового регулювання, визначають діяльність суб'єктів правовідносин щодо виконання зазначеного у правовій нормі варіанту поведінки. Інакше кажучи, спосіб правового регулювання містить вказівку на послідовність та узгодженість дій суб'єктів щодо виконання правових велінь, тобто у самій структурі зазначеного способу закладено процесуальну форму його реалізації.

5. Доцільність. Головна мета способу правового регулювання, а саме упорядкування діяльності суб'єктів правовідносин через визначення певних варіантів поведінки, конкретизується та уточнюється у кожному із зазначених способів: дозволи орієнтуються на стимулювання позитивної активної поведінки; зобов'язання – на здійснення суспільно корисної діяльності; заборони – на викорінення правопорушень.

6. Адресність. З метою ефективного функціонування та здійснення результативного впливу правові веління повинні спрямовуватися до конкретного кола суб'єктів правовідносин, а тому спосіб правового регулювання має персоніфікувати напрям державного веління у кожній життєвій ситуації. Безумовно, неможливо точно встановити кількість суб'єктів, які підпадуть під правовий вплив, проте необхідно чітко встановити їх параметри у нормі права з метою визначення адресності кожного із способів правового регулювання.

7. Вибірковий характер впливу. Використання способів правового регулювання повинно здійснюватися законодавцем диференційовано з урахуванням специфіки правовідносин, що потребують організації, та їх суб'єктів. Такий

підхід надасть можливість більш ефективно здійснювати упорядкування найбільш соціально значущих зв'язків.

Резюмуючи зазначене вище, хотілося б наголосити на тому, що проблематика способу правового регулювання наразі залишається актуальною. На сучасному етапі надзвичайно важливого значення набуває наукова організація

управління процесами, які відбуваються у нашому суспільстві. Забезпечення максимально ефективного використання способів правового регулювання в процесі упорядкування соціальних зв'язків безпосередньо залежить від всебічного наукового дослідження зазначеного правового явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – 2-е изд., перераб.; и доп. – М. : БЕК, 1995. – 320 с.
2. Кулапов В. Л. Проблемы теории государства и права: учебное пособие / В. Л. Кулапов. – Саратов : Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2006. – 378 с.
3. Игнатенкова К. Е. Дозволение как способ правового регулирования: автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / К. Е. Игнатенкова; СГАП. – Саратов, 2006. – 26 с.
4. Общественная практика и общественные отношения: философский анализ проблем социального детерминизма / Отв. ред. Г.В. Осипов. – М., 1989. – 189 с.

УДК 343.11:343.195(477)

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У СИСТЕМІ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Грубінко А.В.,
к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права

Ярчук Н.М.,
студентка юридичного факультету
Тернопільський національний економічний університет

У статті проаналізовано особливості впровадження суду присяжних у законодавстві України, досвід функціонування цього інституту судочинства в зарубіжних країнах відповідно до його основних моделей у світовій юридичній практиці. Сформульовано переваги і недоліки запровадження суду присяжних. Подано авторські пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства. Особливу увагу приділено стану законодавчого забезпечення суду присяжних, гарантіям і перешкодам його функціонування в правових реаліях України.

Ключові слова: суд присяжних, система судочинства, присяжні, народні засідателі, законодавство, суд.

Грубінко А.В., Ярчук Н.М. / ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВВЕДЕНИЯ СУДА ПРИСЯЖНЫХ В СИСТЕМЕ СУДОПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ПРАКТИКА / Тернопольский национальный экономический университет, Украина

В статье проанализированы особенности внедрения суда присяжных в законодательство Украины, опыт функционирования этого института судопроизводства в зарубежных странах в соответствии с основными его моделями в мировой юридической практике. Сформулированы преимущества и недостатки суда присяжных. Поданы авторские предложения относительно совершенствования отечественного законодательства. Особенное внимание уделено состоянию законодательного обеспечения суда присяжных, гарантиям и препятствиям его функционирования в правовых реалиях Украины.

Ключевые слова: суд присяжных, система судопроизводства, присяжные, народные заседатели, законодательство, суд.

Grubinko A.V., Yarchuk N.M. / PROBLEMS AND PROSPECTS OF INPUT COURT OF JURORS IN THE SYSTEM OF JUSTICE OF UKRAINE: FOREIGN EXPERIENCE AND HOME PRACTICE / Ternopil National Economic University, Ukraine

In the article the features of introduction court of jurors in the legislation of Ukraine, experience of functioning this institute of rule-making in foreign countries in accordance with the basic models of court of jurors in world legal practice are analysed. Advantages and lacks input of court of jurors are formulated. The special attention to the state of the legislative providing functioning of court of jurors, guarantees and obstacles in relation to his functioning in legal realities of Ukraine is spared. The offered suggestions in relation to perfection functioning of court of jurors contain the complex legislative and institutionally-legal measures, which require urgent embodiment in practice of law reformation in Ukraine with the aim of increase effectiveness and efficiency of this institute of justice, bringing him over in accordance both with home law traditions and practice of the democratic states.

Among authorial suggestions will mark: expansion list of businesses which are examined with participation of court of jurors; to give possibility of jurors made decision about a guiltiness or unguiltiness of defendant; to extend the list of citizens, which can not be included to the lists of folk assessors and jurors; to define a clear list, the workers of which one law enforcement authorities can not participate in the judicial meeting as jurors; to bring age qualification of judges and jurors to conformity; to provide the proper defence; to perfect methodical work from the selection of candidates in judges and them professional competence in the conditions of work from court of jurors; to activate work of state power institutions and public authorities in relation to the increase of societies law culture, level of his awareness about possibilities and advantages of court of jurors.

Key words: court of jurors, system of justice, jurors, folk assessors, legislation, court.

Судова влада – одна із гілок державної влади, діяльність якої спрямована на захист прав людини, забезпечення соціальної стабільності і законності в державі та повинна реалізовуватися виключно засобами правового характеру. Одним із таких засобів є інститут суду присяжних в Україні, запроваджений у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 7 липня 2010 року і но-

вому Кримінально-процесуальному кодексі, що набув чинності 20 листопада 2012 року. Суд присяжних у процесі реформування судової системи України має особливу наукову актуальність і суспільне значення, оскільки у світовій практиці судочинства розглядається як один із найдемократичніших правових інститутів. Поширеним є твердження, що демократичне суспільство не може роз-